

آشنایی با انواع قراردادهای نفتی

منبع: پایگاه مطالعات سیاسی نفت و گاز

یکی از مهم‌ترین مباحث در حوزه مسائل نفت را می‌توان مربوط به انواع قراردادهای نفتی دانست. هر چند که نکته مورد تاکید تمامی صاحب‌نظران این است که قرارداد یک بستر است و بستگی به ویژگی‌های خاص هر منطقه و هر کشوری می‌تواند قابلیت خاصی را از خود بروز دهد، هر چند که هر یک از قراردادها از نظر ذاتی و عرضی ویژگی‌هایی دارند که می‌تواند تحت عنوان اشکالات ذاتی و عرضی از آن‌ها بحث کرد.

نمایی کلی از قراردادها:

این قراردادها بستگی به نوع مفاد آن‌ها در چندین دسته قرار می‌گیرند:

دسته اول: قراردادهای امتیازی [۱]

قدیمی‌ترین نوع قراردادها، امتیازی‌اند. در این نوع از قراردادها، واگذاری مخزن و یا میدانی مشخص از سوی دولت میزبان به شرکت بیگانه برای سرمایه‌گذاری در عملیات، اکتشاف، توسعه، بهره‌برداری و بازاریابی فرآوری نفت و گاز از سوی آن و پرداخت بر بنیان حق‌الارض یا بهره مالکانه افزون بر درصدی از درآمد خالص به عنوان مالیات به دولت میزبان می‌باشد.

با توجه به اعتراضاتی که از سوی دولت‌های میزبان به ناعدالتی و عدم رعایت تولید صیانتی از سوی شرکت‌ها و صاحبان میزبان در این دسته از قراردادها شد، کم‌کم شکل این نوع از قراردادها تغییر کرد و عملاً ساختارها و نظام‌های نوین امتیازی وارد فضای قراردادهای بین‌المللی نفت و گاز گردید.

قراردادهای نوین امتیاز از دیدگاه بخش‌بندی سود میان طرفین از چنان نرمش‌پذیری برخوردار است که در صورت افزایش بهای نفت، سازوکارهایی در راستای افزایش منافع میزبان پیش‌بینی شده است. کشور میزبان اکنون می‌تواند از طریق شرکت ملی نفت در قراردادهای امتیاز مشارکت کند. این روش که کاربستی فراوان در خاورمیانه داشته است، آنچنان به پیش می‌تازد که کشور عربستان در ۱۹۸۱، صد در صد عملیات دریافت و پرداخت شرکت آرامکو را در اختیار گرفت.

دسته دوم: نظام‌های قراردادی [۲]

با توجه به اینکه امروزه عملاً نظام‌های امتیازی جای خود را به نظام‌های قراردادی داده‌اند و این نظام‌ها در قالب‌های گوناگون عمل می‌کنند در ادامه به معرفی برخی از قالب‌های نظام‌های قراردادی اشاره می‌شود.

۱- قراردادهای مشارکتی

این نوع قراردادها به دو دسته تقسیم می‌شوند که عبارتند از:

۱-۱. موافقت‌نامه‌های مشارکت در تولید [۳]:

این نمونه از پیمان‌نامه‌ها از دهه ۱۹۶۰ رایج گردید و مورد استقبال برخی از کشورهای نفتی قرار گرفت. در این قراردادها، نفت و گاز تولید شده میان دولت و شرکت سرمایه‌گذار تقسیم شده، حقوق مالکانه متعلق به دولت است، لیکن به واسطه مشارکت دولت میزبان از طریق شرکت ملی نفت در زمینه مدیریت عملیات با شرکت سرمایه‌گذار در پیوند است.

این نوع از قراردادها، شرکت خارجی را متعهد به پرداخت مالیات و در برخی موارد بهره‌مالکانه، آموزش نیروی انسانی و مشارکت دولت میزبان می‌نماید.

۱-۲. قراردادهای مشارکت در سرمایه‌گذاری [۴]:

در این قراردادها، کشور میزبان و شرکت عامل در سود و خطرپذیری توافق‌نامه‌های نفتی سهیم هستند. میزان مشارکت در عقد موافقت‌نامه‌های امتیاز متفاوت است در نتیجه دولت به مثابه شریک در تولیدی که بر اساس قرارداد انجام می‌شود، سهیم است.

سهام هزینه دولت به شیوه‌ای مستقیم و یا اختصاص بخشی از سهم تولید خواهد بود که به شرکت نفتی پرداخت می‌شود. در این قراردادها، دولت میزبان افزون بر مالیات، درصدی از سود واقعی را نیز به خود اختصاص می‌دهد.

۲- قراردادهای خدماتی [۵]

این نمونه از قراردادها از دیرینه‌ترین اشکال روابط قراردادی بین افراد از یک سو و جوامع از سویی دیگر به شمار می‌آیند. این نوع از قراردادها در سه دسته قرار می‌گیرند:

۲-۱. قراردادهای صرفا خدماتی [۶]

این دسته از قراردادها در فعالیتهای اکتشافی کاربرد ندارد و تنها در تلاشهای تولید مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند. پاداش این قراردادها نقدی است و بهای مقطوع و مشخصی دارد. با این همه، گاه به منظور افزون نمودن انگیزه سرمایه‌گذار بیگانه در ارائه خدمات بهتر، امتیازاتی مانند خرید قسمتی از تولید اعطا می‌شود. نوع ساده آن، به صورت حق‌الزحمه مقطوع برای ارائه خدمات مشخص است و بابت دریافت کمک‌های فنی به کشور میزبان هیچ سهمی از نفت خام تولیدی پیش‌بینی نشده است.

۲-۲. قراردادهای ریسکی خدمت [۷]

این نوع قراردادها، عموماً در کشف میادین نفت و گاز کاربرد دارند، اصولاً ماهیت این نوع قراردادها به گونه‌ای است که مسائلی چون مالیات و بهره مالکانه کمتر مورد توجه طرفین قرار می‌گیرد. در صورتی که کشفی صورت نپذیرد، قرارداد به خودی خود منتفی است. لیکن در صورت کشف نفت یا گاز، شرکت ملزم است که آن را به مرحله تولید برساند.

به هر تقدیر، کل تولید در اختیار کشور میزبان قرار خواهد گرفت و شرکت عامل طبق شرایط قرارداد یا از مبلغی مقطوع به عنوان بازپرداخت سرمایه به همراه نرخ بهره و خطرپذیری برخوردار خواهد شد و یا بر اساس درآمد حاصل از میزان نفت تولید شده پس از کسر مالیات سهم خواهد برد.

۲-۳. قراردادهای بیع متقابل [۸]

در قراردادهای خدماتی بیع متقابل، شرکت سرمایه‌گذار بیگانه، تمامی وجوه سرمایه‌گذار مانند نصب تجهیزات، راه‌اندازی و انتقال تکنولوژی را برعهده می‌گیرد. و پس از راه‌اندازی پروژه، آن را به کشور میزبان واگذار می‌کند. بازگشت سرمایه و نیز سود سرمایه شرکت، از طریق دریافت محصولات تولیدی انجام می‌گیرد.

دلیل طبقه‌بندی قرارداد بیع متقابل در رده قراردادهای خرید خدمت این است که انجام بازپرداخت اصلی و سود سرمایه‌گذاری از محل نفت خام و فرآورده‌های آن صورت می‌گیرد. پرداخت‌ها به صورت نقدی و غیرنقدی امکان‌پذیر

است. این نوع قرارداد در کشورهایی که قوانین آنها، هرگونه مالکیت بخش خصوصی و یا خارجی را بر صنعت نفت منتفی دانسته‌اند، مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد.

با توجه به ویژگی‌های خاص قراردادهای بیع متقابل که مورد توجه جمهوری اسلامی ایران بوده است، در مورد این دسته از قراردادها، توضیحات بیشتری ارائه می‌شود:

مهم‌ترین ویژگی‌های قراردادهای بیع متقابل عبارتند از.

– شرکت پیمانکار وظیفه تامین همه سرمایه موردنیاز عملیات اکتشاف، توسعه، نوسازی و بازسازی میادین را برعهده دارد.

– کلیه مخارج و هزینه‌هایی که پیمانکاران متحمل می‌شوند، به همراه اصل سرمایه و سود توافق‌شده، از محل درآمد حاصل از فروش نفت یا گاز تعیین شده در پروژه بازپرداخت خواهد شد.

– پس از پایان دوره پرداخت اصل و بهره سرمایه و پاداش پیمانکار، شرکت‌های پیمانکار دارای هیچ‌گونه حقی در میادین نفت و گاز کشور میزبان نخواهند بود.

– پس از پایان دوره عملیات اجرایی پروژه (راه‌اندازی و شروع تولید)، کشور میزبان کنترل عملیات را بر عهده خواهد گرفت و مسئول تامین هزینه عملیات جاری خواهد بود.

– پیمانکار در این سرمایه‌گذاری، فاقد سهم مالکیت خواهد بود، زیرا سود سرمایه به همراه اصل آن به وی پرداخت می‌شود. به علاوه در مورد عملیات اجرایی، پاداش (حق‌الزحمه) مورد توافق، به وی پرداخت خواهد شد.

در مجموع، پیمانکار وظیفه تامین مالی طرح (به صورت کامل)، مسئولیت اجرا و مهندسی، مسئولیت سفارشات، ساخت و نصب، درخواست تصویب از کشور میزبان (بوسیله کمیته مشترک مدیریت)، انتقال تکنولوژی، آموزش، راه-

اندازی و تحویل میدان به کشور میزبان را داراست و کلیه مراحل مذکور تحت نظارت فنی و مالی کشور میزبان

صورت می‌گیرد. انعطاف‌پذیری این قراردادها سبب اقبال کشورهای میزبان دارای ذخایر نفت و گاز، نسبت به آنها شده است.

هیچ‌یک از انواع قراردادهای عنوان شده را نمی‌توان، خوب یا بد دانست، قراردادها، تنها به عنوان ظرفی برای توافق طرفین می‌باشد، لذا هیچ‌یک از این قراردادها به طور کامل منسوخ یا رایج نشده‌اند هرچند که به دلیل قابلیت برخی از آنها، مورد استفاده بیشتری دارند.

با توجه به آمیختگی بازارهای بین‌المللی به ویژه در حوزه قراردادهای نفتی که با پیچیدگی‌های سیاسی، اقتصادی و حقوقی گره خورده است، هر کشور میزبان یا شرکت عامل، در پی انتخاب قرارداد خاص و تغییر وضعیت آن به نحوی است که بیشترین سود را نصیب خود نماید. ضمن اینکه مناسبات سیاسی، تجارب گذشته، ریسک ملی (اعم از سابقه ملی شدن، فسخ کلیه قراردادها)، وضعیت زمین‌شناختی، فناوری، وضعیت اقتصادی کشور میزبان، شرایط بین‌المللی (مثل تحریم)، وضعیت امنیتی منطقه نفتی و ... برخی از این عواملند که شرایط قراردادها و الزامات آن را تعیین می‌کنند. در جدول زیر، برخی از قراردادها مقایسه شده‌اند.

مقایسه برخی از انواع قراردادهای نفتی				
	امتیازی	مشارکت در تولید	مشارکت در سرمایه گذاری	بیع متقابل
ساختار مالکیت	مالکیت کامل شرکت عامل	مالکیت شرکت عامل بر بخشی از مخازن و تولید	مالکیت شرکت عامل بر بخشی از مخازن و تولید بسته به نسبت سرمایه‌گذاری	حق مالکیت متعلق به کشور میزبان می‌باشد.
ساختار عملیات و مدیریت	حاکمیت شرکت عامل بر کلیه عملیات مهم	حاکمیت شرکت عامل بر کلیه عملیات اکتشاف، بهره‌	از طریق یک کمیته مشترک صورت می‌گیرد. قابل تغییر بر اساس موافقت‌نامه	کنترل عملیات، هزینه و تولید توسط دولت میزبان صورت می‌گیرد.

از اکتشاف، بهره‌برداری، فراورش، بازاریابی و ...	برداری، فراورش، بازاریابی و ...	عملیاتی
ساختار انتقال	انتقال	امکان انتقال
تکنولوژی نرم‌افزاری	تکنولوژی	تکنولوژی نرم-افزاری به کندی
(تکنولوژی سخت‌افزاری)	میسر نیست.	افزاری به صورت صورت می‌گیرد و
در کلیه ترتیبات	بطنی و با	سرعت آن وابسته به
قراردادی منتقل می‌شود	گذشت زمان	موافقت‌نامه عملیاتی شده است.
و امر آموزش در	ایجاد می‌شود.	است.
برخی قراردادها وجود		
دارد.)		
ساختار تسهیم منافع	منافع کشور	بخشی از تولید،
میزبان	محدود به	بخشی از تولید بر
محدود به	بهره مالکانه و	طبق قرارداد،
بهره مالکانه و	مالیات است.	نصیب شرکت
مالیات است.	مالیات هم وجود	به شرکت عامل است
دارد.	دارد.	و علاوه بر آن، مالیات
		متناسب با زمان-
		بندی پس از شروع
		تولید خواهد بود.
		مالیات هم وجود

دارد.					
ساختار	خطرپذیری	شرکت عامل	مشترک	مشترک	شرکت عامل
خطر	عملیات				
پذیری	خطرپذیری	شرکت عامل	متوجه	متوجه	وجود ندارد
	اکتشاف		سرمایه گذار	سرمایه گذار است.	(قراردادها در مورد
				است.	میادین کشف شده
					بوده است)

ملاحظات پیرامون انواع قراردادها:

قراردادهای امتیازی: اولین اشکالی که به قراردادها امتیازی مطرح است، سابقه ذهنی منفی است که در مورد آنها وجود دارد و آنها را اساساً از قراردادهای استعماری محسوب می‌کنند. هر چند که هم‌اکنون نیز همین قراردادها در بسیاری از کشورها اجرا می‌شوند ولی سابقه ذهنی منفی از آنها وجود دارد که می‌بایست مورد توجه قرار گیرند. قراردادهای مشارکتی: هر چند که عده‌ای قراردادهای مشارکتی را به عنوان قراردادهای جذاب برای سرمایه‌گذاران و پیمانکاران می‌دانند و معتقدند که این قراردادها می‌تواند زمینه تولید صیانتی را نیز داشته باشد ولی در عمل دیده می‌شود که بسیاری از پیمانکاران این کار را انجام نمی‌دهند یعنی پس از مدتی که افت فشار اتفاق می‌افتد و می‌بایست تزریق گاز بر اساس طرح پیشنهادی انجام گیرد، شرکت بین‌المللی عملاً سرباز می‌زند و می‌گوید که طبق کار کارشناسی، تزریق گاز نتیجه نمی‌دهد.

قراردادهای بیع متقابل: با توجه به اینکه این قراردادها، از اساسی‌ترین قراردادهایی است که امروزه در ایران بسیار رواج دارد، با تامل بیشتری به آن پرداخته می‌شود. هر چند که قراردادهای بیع متقابل، دارای مزایایی است ولی محدودیت‌ها و تهدیداتی نیز دارد که گاه ذات این قراردادها را نیز زیر سوال می‌برد، به عنوان نمونه می‌توان گفت که انتقال فناوری به معنی انتقال دانش نیز باید در این مورد اتفاق بیفتد که عملاً رخ نمی‌دهد یعنی آنچه که منتقل

می‌شود در حالت خوش‌بینانه، تنها تخصص فنی است که اتفاقاً در برخی موارد کشور میزبان نیز در آن تخصص زیادی دارد. ناگفته نماند که همه اشکالات ناظر به ذات قرارداد نیست بلکه می‌تواند نتیجه ضعف در انعقاد قرارداد باشد که متأسفانه گاه به دلیل عدم تخصص و دقت و تامل مذاکره‌کنندگان دچار این آسیب‌ها شده است.

[۱] Concessionary Systems

[۲] Contractual systems

[۳] Production Sharing Contracts

[۴] Joint Venture

[۵] Service Contract

[۶] Contracts Pure Service

[۷] Risk Service Contracts

[۸] Buy Back Contracts